

Kod Vraneševića postoje dva tamna carstva - Turska i Austrija i mala svjetla Srbija među njima. Srbija obara jedno carstvo pa drugo i osniva svijetlu državu - Jugoslaviju.(1) Tako nešto objavila je Austrijska akademija 1993. dvije godine poslije propasti Jugoslavije u doba kad je Srbija vodila krvavi rat protiv ostalih naroda bivše Jugoslavije.

Mi moramo izraziti svoje sumnje u Srbiju kao središnje pitanje Balkana u XIX. st. Tada je problem Balkana bio islam i baš su muslimani u Bosni i Albaniji neprestano dizali bune poslije Grčkog ustanka pa su destabilizirali Tursku koja je postala bolesnikom na Bosporu pa se napokon odlučila riješiti tih muslimana tako što je Bosnu prepustila 1878. Austriji. Ovdje moramo istaknuti da je grčki ustanak bio mnogo znatniji od srpskih jer je išao za tim da obnovi Bizant uz pomoć Rusije, te da basileus postane jedan ruski veliki knez. Austrijskoj vlasti, koja je u Bosnu i na sav Balkan slala uhode, bilo je jasno da su muslimani glavno pitanje Balkana i to se vidi iz njihovih znanosti već poznatih izvješća.

Završimo navodom radova pisca ove recenzije koji se mogu smatrati korekcijom srpske povijesti i nacionalne ideologije.

- Islamischer Progressismus im Werk von Osman Nuri Hadžić und Ivan Miličević, Südost-Forschungen, Bd.XLIV (1985), 185-204.
- Graf Jelačić und der kroatische Nationalismus, Oesterreich in Geschichte und Literatur mit Geographie, 35 (1990) Heft 2., 65-76.
- Pokušaj prodora na zapad Crne Gore, Srbije i pravoslavlja u XIX. st. Croatica Christiana Periodica, god. XVI (1992) br.30, 183-223.
- Karadžić i prvi velikosrpski i Kossuthovi emisari u Dalmaciji. Kolo, Obnovljeni tečaj, br. 5/6.III/CLI.(1993), 466-479.
- I tentativi di Garibaldi di sollevare i Balcani contro l'Impero Asburgico. La Cultura nel mondo, Roma, XL.VII(1993) br.4., 8- 19.

Ivan Pederin

Darko Darovec, NOTARJEVA JAVNA VERA. NOTARJI IN VICEDOMINI V KOPRU, IZOLI IN PIRANU V OBDOBJU BENEŠKE REPUBLIKE, Knjižnica Annales, sv. VII., Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper 1994., 280 str.

Knjiga slovenskog povjesničara Darka Darovca obrađuje korijene, nastanak i povijesni razvitak notarske službe u gradovima Slovenskog primorja i susjednih područja od ranog srednjeg vijeka do ukinuća Mletačke Republike. Rad je pisan s motrišta povijesne i pravne znanosti, uz znatno korištenje rezultatima pomoćnih povijesnih znanosti (diplomatika, sfragistika, paleografija). Osim stručne literature talijanske, slovenske i hrvatske historiografije, upotrijebljena je izvorna građa iz arhiva istarskih gradova.

U uvodnom poglavlju (17-22) autor upozorava na dosadašnje rezultate proučavanja notarijata na širem području koje se nalazilo u sastavu Mletačke Republike te od djela hrvatskih povjesničara posebice ističe doprinose Š. Ljubića, V. Novaka, J. Stipišića, M. Zjačića, D. Klenu, L. Margetića i dr.

"Korijeni notarijata" (23-38) naslov je cjeline u kojoj se upozorava na povijesni razvoj upotrebe pisama od vremena drevnih istočnih civilizacija do antičkog doba i rimske uprave.

Pojašnjavajući pojam notarijata ističe da definicija proizlazi iz djelovanja njegova nositelja - notara - javnog organa ovlaštenog od gradske uprave da sastavlja javne isprave pravnog karaktera, ovjerava potpise, prijepise, prijevode i dr. Razvojem pravnih odnosa stekao je "javnu vjeru" (*fides publica*) i pravnu vjerodostojnost spisa te postao posrednik odgovoran za sklapanje i sastavljanje javnih i privatnih listina. Kao ustanovu koja pravnim ovlastima podsjeća na notarijat, autor navodi kaptolske urede koji su vrijedili kao "vjerodostojna mjesta" (*loca credibilia*).

U poglavlju " 'Fides publica' u kasnom i razvijenom srednjem vijeku" (39-56) razmatra se ranosrednjovjekovna notarska praksa u bizantskom, langobardskom i franačkom zakonodavstvu; čin podjeljivanja notarskih privilegija (prisegom uz mač, listinu, pero i zlatni prsten), te postupno zatvaranje notarske institucije unutar određenih obitelji. S polazišta diplomatske i sfragističke znanosti upozorava na osnovna obilježja notarove isprave (unutrašnja struktura, formule), notarsko znakovlje, potpis i pečat, kao i vrste notarskih isprava i knjiga u koje su se listine upisivale. Razmatrajući "Notarsku praksu u Istri do 13. st." (57-74) autor na osnovi građe iz istarskih arhiva navodi obilježja unutrašnje strukture istarskih listina. Podjelu privilegija istarskim notarima dodjeljivali su domaći palatinski grofovi (npr. Andechs Meranski), a postupno se, kao samostalni organ, u nekim gradovima ustrojio (Koper 1598. god.) kolegij notara. Djelovanje kolegija obrađuje se i u idućem poglavlju (" 'Fides publica' nakon 12. st.", 75-90). Kolegiji su nastali radi zaštite notarijata od upletanja gradskih i viših vlasti i s vremenom su postali zatvorena cehovska udruga koja je vodila nadzor nad članstvom, statutom i rješavanjem međusobnih sukoba. Istarski notarijat uspoređuje se s kaptolskim "vjerodostojnim mjestima". Naglašen je utjecaj bolonjske notarske škole na osnutak i ustrojstvo istarskog notarijata, a kao usporedba je navedena notarska praksa u drugim talijanskim gradovima (Ravenna, Mantova, Ferrara). Posebno se osvrće na ured *vicedomina* (*Uffici della vicedomineria*), koji su vodili registre za oporuke, nadzirali pravne zakonitosti i ovjeravali notarske listine dajući im tako javnu vjeru bez koje pravni spisi nisu mogli važiti. Njihovo ustrojstvo i ovlasti odgovaraju službi egzaminatora u dalmatinskim komunama, auditorima na području Kotora i Budve, te komunalnoj kancelariji u Rijeci, Poreču, Dvigradu i Gorici. Službom *vicedomina* autor se bavi i u idućem poglavlju ("Vicedomini in notarji u sjeverozapadnoj Istri", 91-126). Na području pod upravom akvilejskog patrijarha isprva je to osoba koja obavlja namjesničke poslove i nadzor nad gospodarskim i financijskim poslovanjem. Dolaskom mletačke vlasti u Istru mijenjaju se ovlasti *vicedomina* te - kako svjedoče statuti istarskih gradova - postaju nadzorni organ mletačke vlasti u gradovima. Porast utjecaja, društveni ugled i visoka plaća utječu na zatvaranje službe *vicedomina* koja sve više postaje monopol istih obitelji. Uredi *vicedomina* u Istri održali su se do 1797. god. i imali su značajan utjecaj na opći javni život gradova u kojima su djelovali.

"Propisi za notare i *vicedomine*" (127-190) odnose se na statutarne odredbe za *vicedomine* i notare pri sastavljanju oporuka, kazne za neizvršavanje obveza (neodazivanje na poziv stranaka, upisivanje lažnih podataka, nepropisno vođenje notarskih knjiga, napuštanje grada bez dozvole i dr.). Nabrojani su osnovni oblici notarskog poslovanja sa strankama: oporuke (navodi uobičajene početne formule, osobe koje nisu mogle sastavljati oporuke), inventari, detaljne listine, dužnički spisi, kupoprodajni ugovori, pogodbe itd. Na osnovi podataka iz notarskih spisa istarskih gradova donosi cjenik usluga s obzirom na vrstu pravnog spisa koji notar sastavlja. U završnom poglavlju "Vođenje, pohranjivanje i čuvanje notarskih i *vicedominskih* knjiga" (191-212) sadržan je osvrt na statutarne propise i odredbe mletačke vlasti koji se odnose na notarske knjige i njihovo čuvanje.

U zaključnom poglavlju (213-221) autor ističe utjecaj i povezanost razvoja notarijata u istarskim gradovima i obližnjim pokrajinama s istodobnim razvitkom notarske prakse u susjednim europskim zemljama. Notarski spisi danas su istraživačima važan izvor za proučavanje društvene, gospodarske i pravne povijesti, ali i svakodnevnog života određenih mikroregija promatranih tijekom dugog povijesnog trajanja.

U priložima (223-238) su objavljeni popisi istarskih notara od 9. do početka 13. st. s obrascima njihovih potvrda i ovjera spisa; potpisi istarskih notara u 13. st.; popis notara prema oporučnim knjigama 16-17. st. s godinama njihova djelovanja te popis notara iz 18. st. koji su djelovali u nasljednim zemljama. Na kraju knjige se nalazi popis kratica (238-242), literatura (243-253), izvora (255-258), sažetak na talijanskom jeziku (258-267), popis slikovne građe (277-278) te kratak sažetak na engleskom i njemačkom jeziku (279-280). Knjiga je opremljena bogatim ilustrativnim materijalom, posebice brojnim kopijama isprava, potpisa, pečata i ostalog znakovlja notarskih knjiga.

Djelo Darka Darovca vrijedan je prilog poznavanju pravno-povijesne problematike notarijata, notara i notarske službe. Svim istraživačima koji se koriste izvornom arhivskom građom, posebice notarskim spisima, ova će studija zasigurno u velikoj mjeri pripomoći razumijevanju općih, prije svega pravnih vidova notarske službe u prošlim stoljećima. Iako je težište knjige ponajprije usmjereno na gradove slovenskog priobalja, autor - služeći se izvorima i stručnom literaturom talijanske i hrvatske provenijencije - nastoji usporedbom s drugim gradovima upozoriti na podudarnosti i razlike ove službe koja je, kako i sam ističe, u većini europskih gradova imala slična obilježja i unutrašnje ustrojstvo. Služba notarijata, notar, notarske knjige, ovlasti i djelokrug rada ovom su studijom postali pristupačniji, bliži i razumljiviji svima onima koji se u svakodnevnoj znanstvenoistraživačkoj praksi služe ovim izvorima kao građom za proučavanje različitih vidova povijesti.

Lovorka Čoralić

**Danica Božić-Bužančić, JUŽNA HRVATSKA U EUROPSKOM FIZIOKRATSKOM
POKRETU, Književni krug Split, Povijesni arhiv u Splitu, Zavod za hrvatsku
povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Split 1995, 415 str.**

Fiziokratizam je jedan od brojnih pokreta i ideja što ga je, nastojeći djelovati na poboljšanje materijalnog stanja u zemljama Staroga kontinenta, iznjedrilo europsko burno XVIII. stoljeće. Iz Francuske se pokret proširio na sve dijelove Europe, a preko Mletačke Republike zahvatio i područje Dalmacije. Monografija D. Božić-Bužančić prvi je cjelovit prikaz odjeka fiziokratskog učenja u južnoj Hrvatskoj, posebice razmatranjem djelovanja akademija kao prvih stručnih udruga koje su okupljanjem tada najistaknutijih intelektualaca iz dalmatinskih gradova nastojale na gospodarskom preobražaju svojih sredina. U Predgovoru (7-10) autorica ukratko pojašnjava značajke poljodjelskih akademija u almaciji i upozorava na podrijetlo izvora upotrijebljenih pri izradi monografije. U uvodu (11-28) ukratko su prikazana osnovna načela fiziokratizma i naglašena uloga gospodarskih (posebice poljodjelskih) društava kao nosilaca promicanja nove agrarne politike u europskim zemljama. Posredstvom Mletačke Republike ideja fiziokratizma zahvaća i Dalmaciju u kojoj - poradi lošeg gospodarskog stanja, ali i zahvaljujući tamošnjim intelektualcima koji su pratili suvremena europska strujanja - nailazi na plodno tlo. Splitsko gospodarsko društvo (akademija) prva je udruga kojom se autorica pozabavila u knjizi (29-152). Zasluge za osnivanje 1767. god. pripisuju se Ivanu Molleru, Josipu Ivelliju, Juliju Bajamontiju i Leonu Urbaniju. Plan djelovanja Akademije obuhvaćao je gospodarske grane koje bi mogle revitalizirati Dalmaciju (poljodjelstvo, ribarstvo, zanatstvo i trgovina). Statut je donesen 1774. god. (30 članaka), a s deset novih odredaba proširen 1787. god. Prateći rad Akademije tijekom

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

POSVEĆEN DVADESETPETOGODIŠNJOJ SURADNJI
HRVATSKIH I GRADIŠĆANSKIH POVJESNIKA

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb

Ivan KAMPUŠ, Zagreb

Tomislav RAUKAR, Zagreb

Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

TAJNIK REDAKCIJE

Ivica PRLENDER

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet

Ul. Ivana Lučića 3

Narudžbe šaljite na navedenu adresu

Cijena ovog broja iznosi 130 kuna

Izdanje časopisa sufinancira

Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošićeva 8 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, ožujak 1996.